

معرفی نشریه

قرآن پژوهی خاورشناسان (قرآن و مستشرقان)

حمید سلیم گندمی*

۱. معرفی مجله

۱-۱- شماره ۴ این دو فصلنامه تخصصی مربوط به بهار و تابستان ۱۳۸۷ ویژه نقد دائرة المعارف قرآن چاپ لیدن هلند است.

۱-۲- این نشریه با اشراف علمی مرکز تحقیقات قرآن کریم المهدی و مؤسسه فرهنگی پژوهش‌های قرآنی المهدی به سامان رسیده و این ویژه‌نامه با همکاری همایش تشیع از دیدگاه خاورشناسان انتشار یافته است.

۱-۳- صاحب امتیاز، مدیر مسئول و سردبیر نشریه دکتر محمدعلی رضایی اصفهانی است و هیأت تحریریه را گروهی از استادیاران و دانشیاران دانشگاهها و مراکز علمی حوزوی تشکیل می‌دهند.

۱-۴- هدف مجله توسعه مطالعات در زمینه قرآن و مستشرقان و خاورشناسان و یا نشر نتایج پژوهش نظام‌مند و مسئله محور در این موضوع است.

* مدیرکل اطلاع رسانی و عضو هیأت علمی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.

۲. دائرة المعارف قرآن لیدن

۱-۲. اولین جلد دائرة المعارف قرآن در سال ۲۰۰۱ م. در لیدن هلند توسط انتشارات بریل منتشر شد.

این جلد مشتمل بر حروف A-D است. جلد دوم مشتمل بر حروف E-I در سال ۲۰۰۲ م. و جلد سوم شامل حروف J-O در سال ۲۰۰۳ منتشر شد، جلد چهارم و پنجم نیز اخیراً منتشر شده است.

۲-۲. سر ویراستار این دائرة المعارف خانم جین دمن مک اولیف استاد دانشگاه جرتاون امریکاست و چهار نفر از قرآن پژوهان مشهور غرب او را همراهی می‌کنند: کلود ژیلیو (فرانسه)، ویلیام گراهام (امریکا)، وداد قاضی (شیکاگو)، و آندرو ریپین (کانادا).

هیأت مشاوران ارشد آن از کشورهای آمریکا، انگلستان، هلند و آلمان و نویسندگان مقالات آن، مسلمان و غیرمسلمان از کشورهای مختلف می‌باشند.

۳-۲. اهداف اصلی انتشار این دائرة المعارف را سر ویراستار آن در سه هدف زیر بیان کرده است:

- اثری مرجع که بهترین موفقیت قرن را در زمینه پژوهش‌های قرآنی به دست آورد.

- باعث برانگیخته شدن تحقیق گسترده‌تری در زمینه قرآن در دهه‌های آینده بشود.

- با توجه به فقر علمی و اطلاعات ناقصی که در زبان‌های اروپایی نسبت به قرآن وجود دارد. پژوهش‌های قرآنی را در دسترس دانشمندان آکادمیک و اقشار تحصیل‌کرده قرار دهد.

۴-۲. دکتر محمدعلی رضایی اصفهانی پس از معرفی این دائرة المعارف نقاط ضعف آن را در ۹ محور زیر برشمرده:

- ناسازگاری ادعای تحقیق موشکافانه با عملکرد نویسندگان در برخی مقالات.
- مشکلات روش شناختی در معرفی تفاسیر.
- تکرار تهمت‌های مستشرقان نسبت به قرآن.
- نسبت دادن برخی سخنان نادرست علیه شیعه.
- تناقض درونی در دائرةالمعارف.
- جمع آوری نکردن تمام اطلاعات لازم در یک زمینه.
- نقل اسرائیلیات بدون نقد.
- نسبت دادن برخی مطالب غیرمناسب به پیامبران الهی.
- استفاده نکردن از نویسندگان متخصص قرآن.

۳. معرفی ویژه‌نامه:

این ویژه‌نامه شامل هفت مقاله است که در طی پنج مقاله آن، تعداد هفت مقاله از مقالات دائرةالمعارف قرآن لیدن، ترجمه و نقد شده است همانند روشی که در کتاب تصویر امامان شیعه در دائرةالمعارف بکار رفته است.^۱ دو مقاله دیگر ویژه‌نامه به عنوان نقد مقالات دائرةالمعارف قرآن لیدنی نمی‌باشد ولی موضوع هر دو مقاله نقد و بررسی دیدگاه مستشرقان است. توصیف و معرفی اجمالی مقاله‌های ویژه‌نامه به شرح زیر است:

۱-۳- تشیع و قرآن

نویسنده مقاله شیعه، آرزینا لالانی است، که بسیار مختصر در بررسی معانی لغوی واژه شیعه با اشاره به برخی آیات قرآن مقاله تشیع و قرآن توسط مریم باراش تألیف شده و بخشی از آن در اینجا ترجمه شده است. در این مقاله بیشتر به موضوع جدال اهل سنت و شیعه در موضوع تحریف قرآن پرداخته شده و با نقل برخی

۱. این کتاب در سفینه شماره؟ معرفی شده است.

احادیث به نقل از شیعه، اعتقاد به تحریف را به شیعه نسبت داده و به کتاب فصل الخطاب محدث نوری طبرسی اشاره کرده است.

نقد و بررسی هر دو مقاله توسط دکتر سید رضا مؤدب انجام شده و سید محمد موسوی مقدم مترجم و همکار ناقد بوده است. در این نقد بیشتر بر رفع اتهام نسبت تحریف به شیعه پرداخته، «تحریف معنوی» را به دلیل بدعت‌ها و صاحبان عقاید فاسد با تأویل و تفسیر به رأی آیات قرآن تأیید کرده، و هرگونه تحریف لفظی شامل کم و یا زیاد کردن آیات قرآنی را با استناد به اقوال و آرای علمای بزرگ شیعه مردود شمرده است.

۲-۳- خانواده و اهل بیت پیامبر ﷺ

نویسنده مقاله خانواده پیامبر "The Family of the Prophet"، علی عبدالله صالح آسانی است، این مقاله بسیار مختصر است و در آن به برخی از آیات قرآنی درباره اهل بیت پیامبر اشاره کرده و قول برخی مفسران شیعه را در استناد به حدیث کساء آورده است.

مقاله اهل بیت پیامبر "People of the House" نوشته ام. شارون است که اندکی مفصل‌تر از مقاله اولی است. در این مقاله به معانی لغوی واژه اهل البیت و کاربرد قرآنی آن اشاره کرده و مصداق اهل بیت در آیه ۳۳ احزاب «آیه تطهیر» را در معنای اختصاصی‌تر تأکید ذکر کرده و برخی روایات ذیل این آیه را مطرح کرده است.

ترجمه این مقاله‌ها را روح الله کلیا و نقد و بررسی را سید محمدعلی ایازی برعهده داشته‌اند.

در نقد مقاله دوم ابتدا توضیحاتی درباره واژه اهل بیت در لغت و کاربرد قرآنی آن با استناد به شواهد قرآنی ذکر شده و اقوال مفسران اهل سنت و شیعه را ذیل آیه تطهیر، مطرح و اشکال‌های اقوال مختلف را بررسی کرده است و در پایان این نقد،

جایگاه اهل بیت علیهم‌السلام را در قرآن توضیح می‌دهد.

۳-۳- فاطمه علیها‌السلام نویسنده دکتر جین دمن مک اولیف؛ ترجمه دکتر محمد جواد اسکندرلو؛ بررسی و نقد دکتر محمدعلی رضایی اصفهانی.

نویسنده ضمن گزارش کوتاهی از زندگی حضرت فاطمه علیها‌السلام و جایگاه ایشان با ذکر روایای تفسیری ذیل آیه تطهیر و آیه مباحله، این دو آیه را در شأن حضرت فاطمه می‌داند و آیه ۴۲ آل عمران را در شأن حضرت فاطمه علیها‌السلام و حضرت مریم علیها‌السلام می‌داند.

ناقد نقاط مثبت مقاله را در سه محور می‌داند: ۱. بیان فضایل حضرت فاطمه علیها‌السلام ۲. استفاده از منابع تفسیری شیعه و اهل سنت ۳. رویکرد منصفانه و مثبت حاکم بر مقاله. همچنین نقاط ضعف آن را در دو محور می‌داند: ۱. استناد فقط به سه آیه در شأن حضرت فاطمه علیها‌السلام ۲. نقل برخی شبهه‌ها مثل شبهه عکرمه ذیل آیه تطهیر بدون پاسخ به شبهه‌ها. سپس به صورت مفصل به بررسی و نقد مقاله پرداخته است.

در این بررسی، به کتب و آثار تدوین شده در موضوع حضرت فاطمه علیها‌السلام اشاره شده و فهرست ۱۳۵ آیه در شأن حضرت فاطمه را آورده و سه آیه تطهیر، مباحله، ۴۲ آل عمران) را که در اصل مقاله آمده به تفصیل بررسی کرده است. آنگاه چند مورد را بررسی می‌کند: سوره کوثر، آیات اطعام سوره انسان، آیاتی که تأویل و بطن آن در مورد حضرت فاطمه علیها‌السلام است مثل لیلۃ القدر، آیاتی که مستقیماً مربوط به حضرت علیها‌السلام نیست ولی در ذیل آن، روایات فضایل حضرت فاطمه علیها‌السلام ذکر شده است.

۳-۴- امام: نویسنده امتیاز یوسف، ترجمه حسین براقی، ناقد دکتر مهدی رستم‌نژاد.

نویسنده در این مقاله با اشاره به نمادین بودن انتصاب حضرت ابراهیم علیه‌السلام به

امامت، دیدگاههای فرقه‌های مختلف اسلامی را درباره امام و امامت مطرح و مواردی از اختلاف دیدگاهها را اشاره می‌کند.

ناقد در بررسی و نقد، اشکال‌های کلی مقاله را در پنج محور اشاره می‌کند:
 ۱. نداشتن واژه‌شناسی و تعریف نکردن اصطلاحات ۲. نارسایی در تنقیح محل بحث ۳. جانبدارانه‌نویسی ۴. ذکر نکردن منابع و مأخذ ۵. ناتوانی در ادای مطلب اصلی. سپس به بررسی اشکال‌های محتوایی مقاله پرداخته و امامت حضرت ابراهیم علیه السلام را با استناد به آیات قرآن، امامت واقعی بیان می‌کند نه صرفاً نمادین. همچنین دیدگاه فرقه‌های مختلف نیز ذیل آیه امامت حضرت ابراهیم علیه السلام بحث شده است. سپس به بررسی دیدگاه فرق اسلامی درباره امام و امامت براساس اعتقادات خوارج و اباضیه، شیعه، زیدیه، اسماعیلیه، نزاریه، مستعلویه، اهل سنت پرداخته و موضوع چگونگی تعیین و انتخاب امام را از دیدگاه شیعه و اهل سنت مطرح و تبیین کرده است.

۵-۳ جمع قرآن تألیف پروفیسور جان برتون؛ ترجمه دکتر محمدجواد اسکندرلو؛ نقد و بررسی محمدحسین محمدی.

در بین مقالات هفتگانه دائرةالمعارف قرآن لیدن، مقاله جمع قرآن *The Collection of the Quran* مقاله‌ای مفصل و نسبتاً طولانی است و نویسنده در این مقاله بر این اعتقاد است که قرآن تحریف شده و آیاتی از آن حذف گردیده و با تمسک به برخی روایات و شیوه‌های جمع مصاحف صحابه، مصحف عثمانی و مصحف علی علیه السلام در اثبات دیدگاه خود تلاش کرده است.

ناقد با استناد به آیات، روایات، منابع تاریخی و آرای دانشمندان شیعه و اهل سنت درباره کتابت، جمع‌آوری و ختم قرآن، مواردی را که برتون در مقاله خود به عنوان تحریف (حذف و اسقاط) ذکر کرده، بررسی و توضیح داده است.

۶-۳ دو مقاله دیگر این ویژه‌نامه، نقد و بررسی مقاله‌های دائرةالمعارف قرآن

لیدن نیست، ولی نقد و بررسی دیدگاههای مستشرقان و اثرپذیری از آنها است که اغلب در لابلای مقاله‌های دائرةالمعارف مورد بحث مطرح شده است.

یکی مقاله مهدی سلطانی رنانی با عنوان «بررسی دیدگاه متشرقان در مصادر وحی قرآنی» که مؤلف در این مقاله اعتقاد مستشرقان را در موضوع مصادر وحی پیامبر ﷺ از دو منبع آورده: مصادر داخلی: محدوده جغرافیایی و زندگی اجتماعی دینی و فرهنگی جزیره العرب، و مصادر خارجی: مصادر شفاهی کتب یهود و مسیحیت، و عقاید آداب و سنن دیگر ملل. سپس آنها را بررسی و نقد کرده و این معتقدات را پیش فرض‌های مستشرقان برشمرده که بر شواهد قطعی و مسلم تاریخ ترجیح داده‌اند.

دیگر مقاله «تأثیرپذیری عبدالکریم سروش از مستشرقان» نوشته‌ی دکتر محمد جواد اسکندرلو است. نویسنده در این مقاله، شبهاتی را که برخی مستشرقان پیرامون قرآن، وحی و پیامبر ﷺ آورده‌اند و برخی اندیشمندان مسلمانان با اثرپذیری از این شبهات، همان شبهه‌ها را بدون ذکر منبع نقل کرده‌اند، مطرح و نقد و بررسی می‌کند.

سروش پیرامون الفاظ قرآن، اثرپذیری پیامبر ﷺ و قرآن از فرهنگ زمانه، تشبیه حضرت به شاعر، تحول در فصاحت و بلاغت قرآن، ناقص بودن علم پیامبر ﷺ مطالبی را مطرح کرده است که در سخنان مستشرقانی همچون مونتمگری وات انگلیسی، هرتسفلد پژوهشگر یهودی و جوزف آدامز امریکایی گلدزیهر، بودلی فرانسوی و دیگران پیش از او مطرح کرده بودند.